

ARCHEOLOGIE NOTA
BRECHT LESSIUSSTRAAT
RESULTATEN



FODIO
Turnhoutsebaan 277
B-2110 Wijnegem

Marleen Arckens
Niels Geelen
Jan De Beenhouwer

INHOUD

1.	Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek.....	3
1.1	Beschrijvend gedeelte	3
1.1.1	Administratieve gegevens	3
1.1.2	Kader waarbinnen het onderzoek plaats vindt	5
1.1.3	Onderzoeksopdracht.....	8
1.1.4	Werkwijze	9
1.2	Assessment rapport.....	10
1.2.1	De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied.....	10
1.2.2	Historische situering	14
1.2.3	Archeologische situering.....	20
1.2.4	Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	22
1.2.5	Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed.....	23
1.2.6	Samenvatting	23
	Bibliografie.....	25
	Figurenlijst	27
	Plannenlijst	28
	Archeologische periodes in Vlaanderen	29

COLOFON

erkend archeoloog: Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142

auteurs: Marleen Arckens, Jan De Beenhouwer, Niels Geelen

1. DE RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2017C388
Actoren		Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067 Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 (veldwerkleider) De Beenhouwer Jan OE/ERK/Archeoloog/2015/00068 Niels Geelen
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Brecht
	Deelgemeente	Brecht
	Site	Lessiusstraat
Kadastrale gegevens		Brecht Afd. 3, Sectie D, percelen 630D & 620 C + openbaar domein
Oppervlakte onderzoeksgebied		1072 m2
Bounding box	punt 1 (ZW)	x 169176.35 y 226869.94
	punt 2 (NO)	x 169174.35 y 226940.01
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		geen verstoorde zones
Begindatum onderzoek		24 maart 2017
Einddatum onderzoek		18 april 2017



Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt Vlaanderen

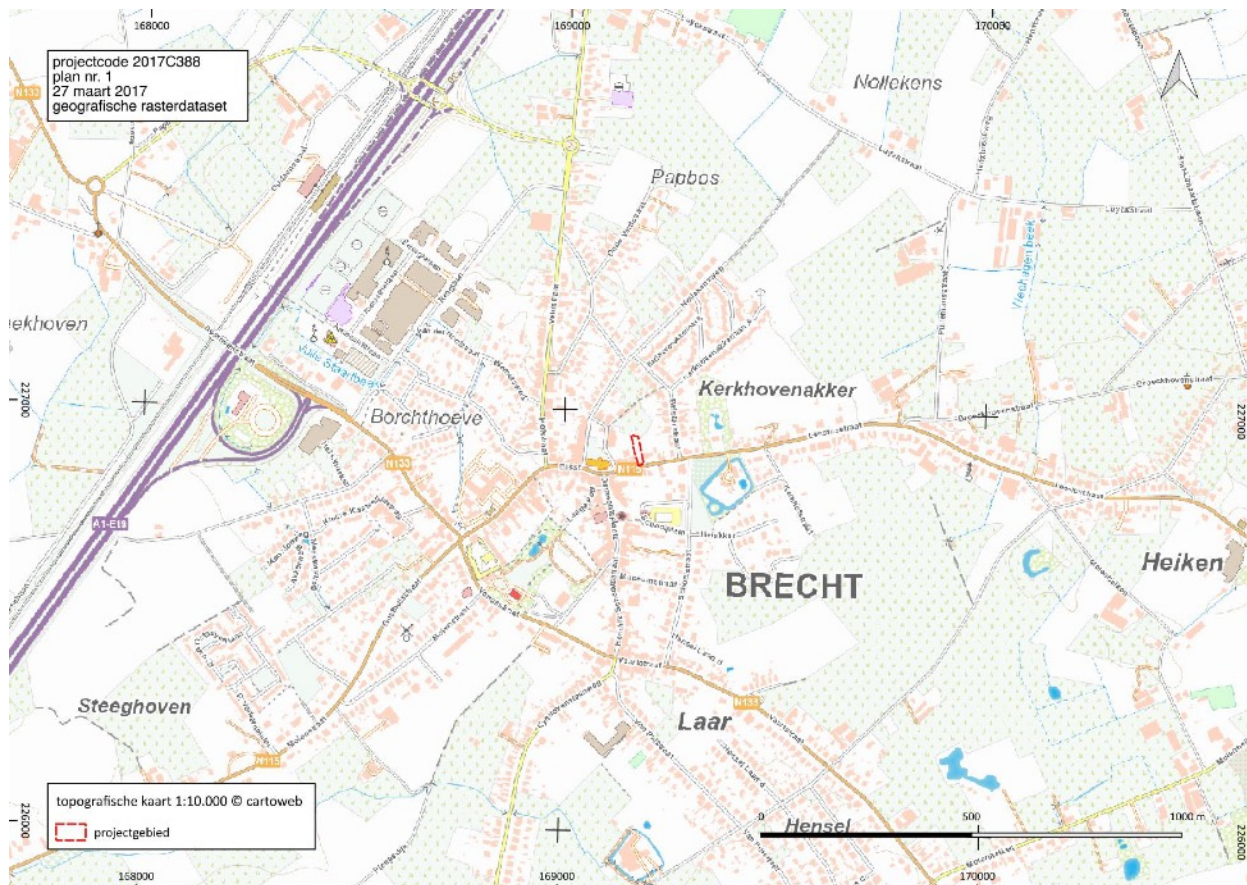


Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1:10.000 © NGI



Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2016. © Geopunt

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning.

De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016.

Overwegend dat

- de aanvraag geen betrekking heeft op een gebied volledig gelegen in een zone waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt,
- de bodemingreep niet volledig valt binnen het gabarit van een bestaand lijninfrastructuur
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft niet geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een beschermde archeologische site,
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft niet geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een vastgestelde archeologische zone,
- het perceelsoppervlak waar de aanvraag betrekking op heeft meer dan 3000 m² bedraagt,
- de bodemingreep groter is dan 1000 m²
- de aanvrager een publiekrechtelijk rechtspersoon is

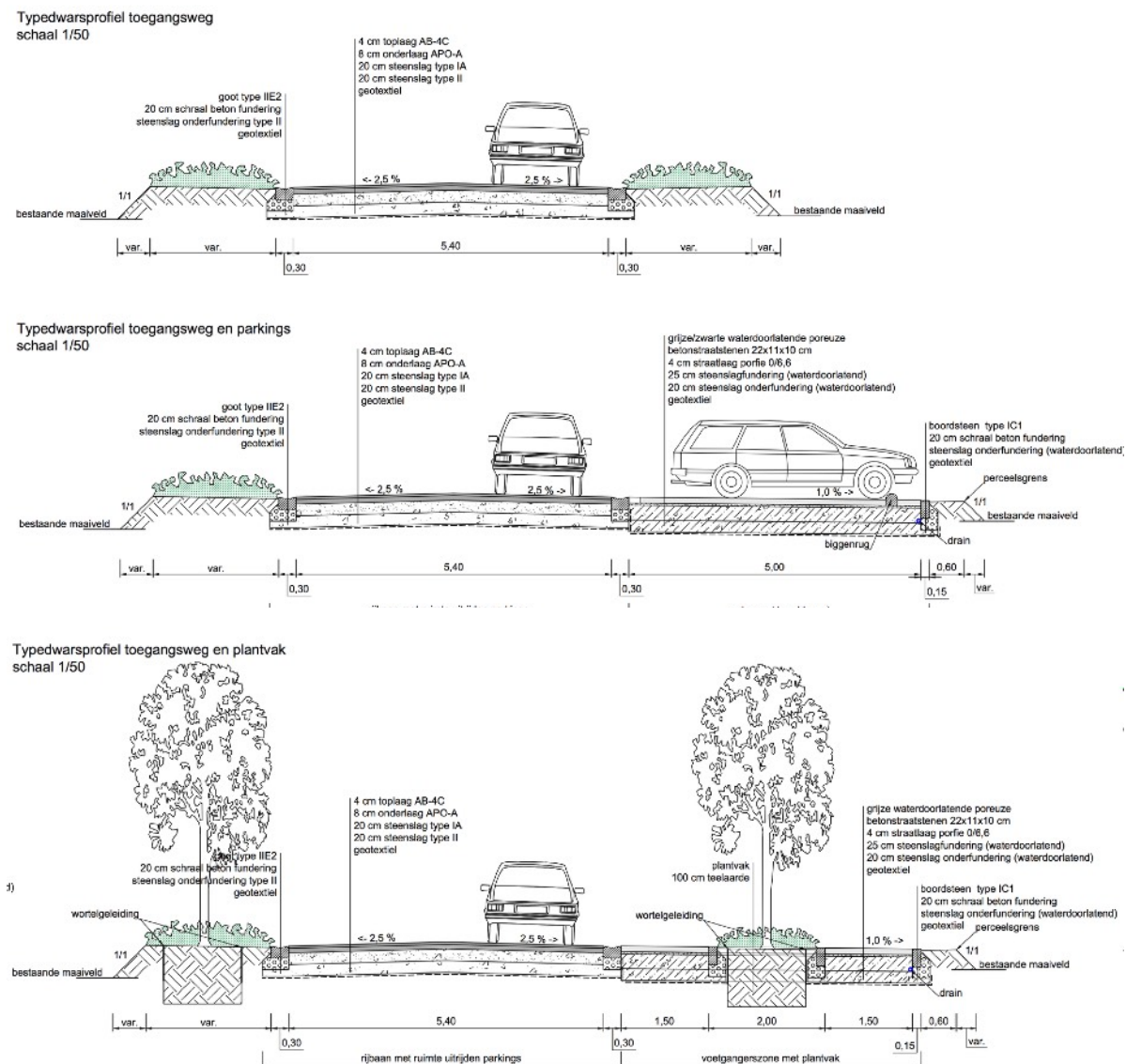
dient een bekrachtigde archeologienota te worden toegevoegd bij de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning.

Geplande werken en bodemingrepen

Het onderzoeksgebied met een oppervlakte van ca. 1072 m² maakt deel uit van de percelen Brecht Afd. 3, Sectie D, percelen 630D & 620 C en ligt gedeeltelijk op openbaar domein. Het ligt volgens het gewestplan in woongebied (code 0100) en is in gebruik als voetweg. Centraal bevinden zich enkele bomen.

De opdrachtgever plant de aanleg van een insteekweg ten westen van de pastorie over de volledige lengte van het onderzoeksgebied, van zuid naar noord. De weg zal dienst doen als toegangsweg voor de woningen die in aanbouw zijn op het achtergelegen terrein. Ten oosten van de weg zullen 15 parkeerplaatsen aangelegd worden. Aan weerskanten van de weg worden nieuwe bomen geplant: vier aan de oostkant, drie aan de westkant. Drie van de vier bomen ten oosten van de weg worden in plantenbakken van 2x2 m geplant, met een diepte tot ca. 0,60 m onder het huidige maaiveld. De plantkuilen van de overige bomen bereiken een diepte van ca. 0,50 m -mV.

De opbouw van de nieuwe bestrating, steenslag fundering en bestrating samen, heeft een dikte van 52 cm. De onderzijde van de fundering bestaat uit geotextiel dat wordt aangebracht op het niveau van het bestaande maaiveld. Ter hoogte van de weg en de parkeerplaatsen blijven de graafwerken voor de aanleg beperkt tot de bovenste 10 à 20 cm onder het huidige maaiveld. Het huidige maaiveld bevindt zich rond 25,20 m TAW en stijgt volgens de geleverde dwarsprofielen licht van west naar oost en van noord naar zuid. Het nieuw ontworpen maaiveld ligt tussen 25,90 m TAW in het noorden en 25,80 m TAW in het zuiden. Een RWA-riolering zal 1,40 m -mV worden aangelegd in de as van de weg. De breedte van de sleuf voor de riolering zal ca. 70 cm bedragen.



1.1.3 onderzoeksopdracht

Vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

1.1.4 Werkwijze

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie¹, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart volgens Belgische classificatie², het kadastraal percelenplan³ en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen⁴. De geomorfologische kaart werd niet geraadpleegd vermits deze niet beschikbaar is voor het projectgebied. De bodembedekkingskaart en de bodemerosiekaart werden geraadpleegd maar niet afgebeeld. De bodembedekkingskaart leverde geen bijkomende informatie op na consultatie van verschillende reeksen luchtfoto's. De opdrachtgever leverde de plannen van de nieuwe inplanting. De zone waarin het projectgebied zich bevindt werd niet gekarteerd op de bodemerosiekaart.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840), de kaart van Vandermaelen (1846-1854), de Popp-kaart (1842-1879) en de atlas der waterlopen van 1877 geconsulteerd. Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt en het geoloket van de Provincie Antwerpen. Via Cartesius.be werd de georeferentieerde historische topografische kaart van 1939 geconsulteerd.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.14 Essen.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het landschap in de zone van het projectgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De indeling en inrichting van het landschap kregen bijzondere aandacht. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal en de beschikbare cartografische bronnen geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt.

De gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed⁵ werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

¹ webservice cartoweb.be van het NGI.

² <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

³ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

⁵ <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het onderzoeksgebied ligt in de gemeente Brecht in het noorden van de provincie Antwerpen. De gemeente wordt begrensd door Wuustwezel en Hoogstraten in het noorden, Rijkevorsel in het oosten, Malle, Zoersel en Schilde in het zuiden en Schoten en Brasschaat in het westen. Brecht wordt doorsneden door de E19 Antwerpen-Breda die net ten noordwesten van de dorpskern van Brecht loopt. Ten zuidoosten van de dorpskern loopt het Kempisch kanaal (Dessel-Turnhout-Schoten). Het onderzoeksgebied bevindt zich in de dorpskern van Brecht, aan de Lessiusstraat.⁶

Geografisch ligt Brecht in de Noorderkempen of Antwerpse Kempen, een gebied dat behoort tot de Kempische laagvlakte in Laag-België. De Kempische laagvlakte is het gebied gelegen tussen de Schelde polders in het westen en het Limburgs plateau in het oosten. Deze laagvlakte loopt verder door op Nederlands grondgebied.⁷

Geomorfologisch bevindt het onderzoeksgebied zich op de noordelijke helling van de Kempische cuesta. De cuestarug vormt de waterscheidingskam tussen het stroombekken van de Schelde zuiden van de cuesta en het stroombekken van de Beneden-Maas ten noorden ervan.⁸ De cuesta loopt over Kalmthout en Brecht verder in de richting Ravels. In het Maasbekken helt het land af in noordwaartse richting. Binnen het onderzoeksgebied zijn geen markante reliëfverschillen waar te nemen. Het terreinprofiel van noord naar zuid is nagenoeg vlak met een hoogte die tussen de 25 en 26 m TAW schommelt.

Hydrografisch behoort het gebied tot het deelbekken Weerijs, het Maasbekken en het stroomgebied van de Maas. Het Waterstraatje loopt 800 m ten zuiden van het onderzoeksgebied, en de Gozenbeek 400 m ten westen. Beiden monden ten noorden van het onderzoeksgebied uit in de Weerijsbeek. De Tarweakkerloop waarvan het water via de Wehagenbeek eveneens in noordelijk richting stroomt en uitmondt in Weerijsbeek, stroomt 450 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied.

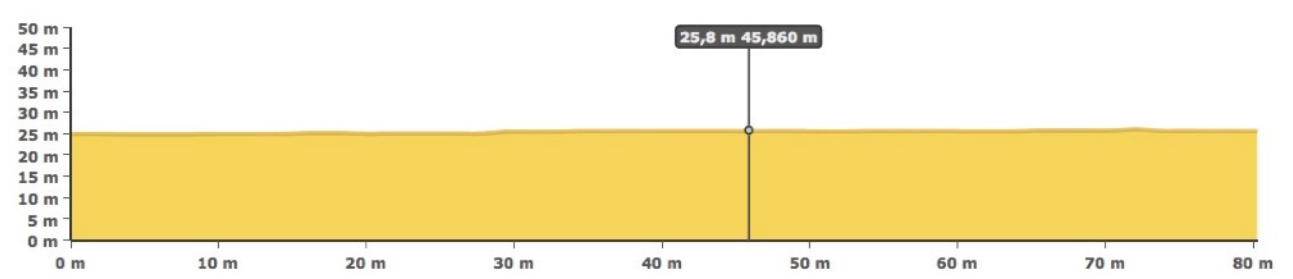


Fig. 7 Plan 3. Hoogteverloop van het terrein van noord naar zuid. © Geopunt Vlaanderen (27 maart 2017)

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Brecht*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120674> (geraadpleegd op 27 maart 2017).

⁷ Bogemans 2005.

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Brechtse Heide*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/135359> (geraadpleegd op 27 maart 2017).

Geologische en bodemkundige situering

Het prequartair substraat wordt ter hoogte van het onderzoeksgebied gevormd door de Formatie van Merksem A, Lid A. Deze formatie bestaat uit lagen grijs half grof tot grof zand, dat kwartsrijk is en regelmatig dunne klei-intercalaties vertoont. De zanden zijn kwartsrijk en glimmerhoudend en bevatten schelpfragmenten, gerold hout, veen en (sideriet)keitjes. De mariene sedimenten van de Formatie van Merksplas zijn afgezet in een getijdenomgeving in het boven-plioceen.⁹

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de quartairgeologische kaart 1:200.000 in een zone die geclassificeerd wordt als profieltype 22. Bovenop het prequartair substraat vonden tijdens het vroeg-pleistoceen getijdenafzettingen plaats met soms aan de top fluviatiele afzettingen. Hierboven bevinden zich getijdenafzettingen uit het vroeg-pleistoceen met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen. De getijdenafzettingen waarvan sprake behoren volgens de internationale stratigrafische commissie tot het prequartair substraat. Tijdens het wecheseliaan (laat-pleistoceen), mogelijk vroeg-holoceen, vonden daarop eolische afzettingen plaats en/of quartaire hellingsafzettingen. Er bevinden zich geen holocene en/of tardiglaciale afzettingen bovenop de pleistocene sequentie.¹⁰

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie bevindt het onderzoeksgebied zich in een bebouwde zone (OB). Er is bijgevolg voor het onderzoeksgebied geen gedetailleerde informatie over de bodemopbouw beschikbaar. De bebouwde zone van de kern van Brecht is omgeven door zand en lemig zandbodems met een dikke antropogene humus A horizont. De drainageklassen c en d, matig droog en matig nat, overwegen.¹¹

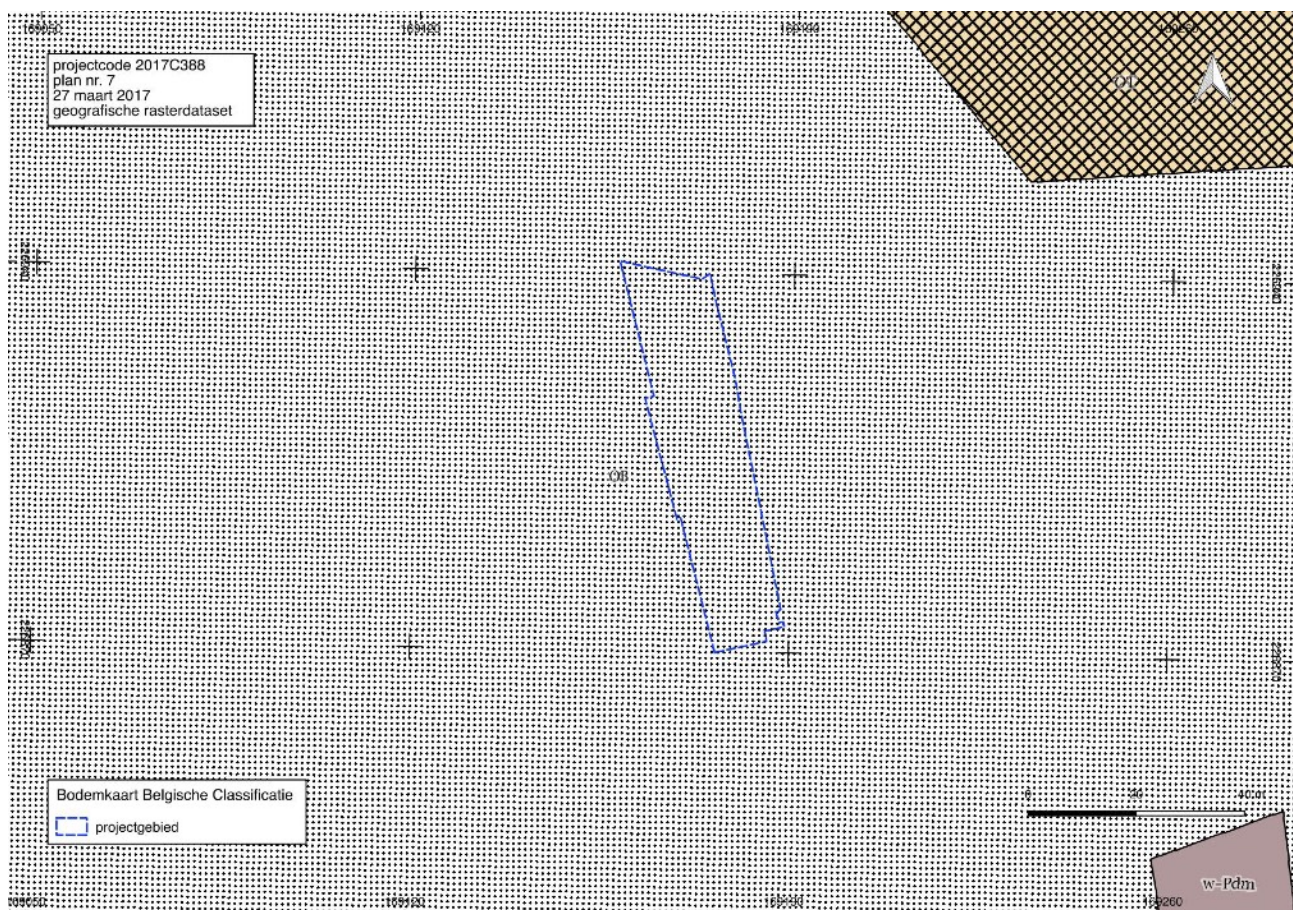
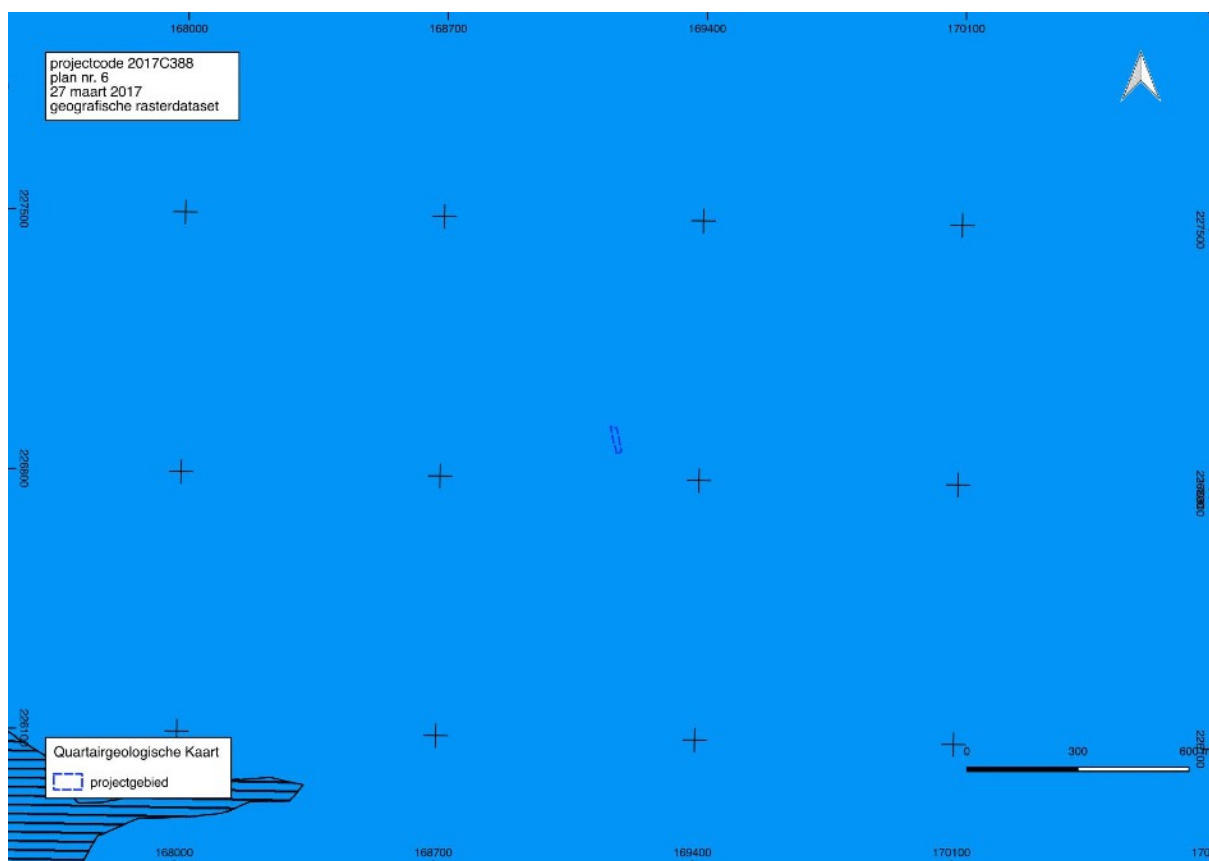


Fig. 10 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © Databank Ondergrond Vlaanderen

⁹ Bogemans 2005, 13.

¹⁰ Bogemans 2005&2008.

¹¹ Databank Ondergrond Vlaanderen; Van Ranst & Sys 2000.



22		22a	
			* De karteereenheid is mogelijk afwezig.
		FH	FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimarien inclus), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).
ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.	ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.
	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.		HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.
	G(f,e)VPt-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviale en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.		G(f,e)VPt-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviale en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.
	G(f)VPt,p-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviale en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.	G(f,e)VPt,p-Te	G(f)VPt,p-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviale en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.
	G(f)VPt,p-Te	G(f)VPt,p-Te	

Fig. 11 Het onderzoeksgebied op de quartairegeologische kaart. © Databank Ondergrond Vlaanderen

1.2.2 Historische situering

Inleiding

De heerlijkheid Brecht was in de 13de eeuw verdeeld in twee delen. Het ene deel behoorde toe aan de familie Berthout, het andere aan de familie van Wilre. Tijdens de eerste jaren van de Tachtigjarige oorlog, in het vierde kwart van de 16e eeuw (1575-1584), werd Brecht geplunderd en grotendeels verwoest, waarna het dorp jarenlang onbewoond bleef. In het eerste kwart van de 17e eeuw kwamen beide delen in handen van de graaf van Hoogstraten. In deze periode had Brecht te lijden onder de belegeringen van Bergen-op-Zoom en Breda (1622-1625). In het begin van de 18de eeuw kwam Brecht door huwelijk in handen van de familie Salm-Salm. Ook in deze periode bleef het dorp niet gespaard van oorlogsgeweld omwille van de Spaanse (1701-1713) en Oostenrijkse Successieoorlogen (1740-1748). In 1846 werd Brecht een zelfstandige gemeente. Tijdens WOII had Brecht zwaar te lijden onder vernielingen aangericht door bombardementen. Sinds de fusie van 1977 vormt Brecht samen met Sint-Job-in-'t-Goor en Sint-Lenaerts één gemeente.¹²

Cartografische bronnen

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, in 1771-1778 opgemaakt in opdracht van graaf de Ferraris, geeft ons een duidelijk beeld van de inrichting van het landschap op het einde van de achttiende eeuw. Brecht is de belangrijkste bewoningskern gelegen in het centrum van een groot akkercomplex met hier en daar vochtige weilanden, bossen en verspreide gehuchten. Het akkercomplex is volledig omgeven door heidegebieden.

Het onderzoeksgebied behoort tot het centrum van Brecht. Dat wordt gedomineerd door de Sint-Michielskerk die ca. 100 m ten westen van het onderzoeksgebied staat. Ten zuiden van de kerk is de bewoning gegroepeerd rond een langgerekt driehoekig plein. Ten oosten van het onderzoeksgebied bevindt zich het Goed van Brecht, een omgracht complex met vier gebouwen.¹³ Ca. 950 m ten zuidwesten van het onderzoeksgebied staat de Molen van Brecht of Akkermolen. Op deze plaats stond reeds in 1400 een molen.¹⁴ De krachtlijnen van het huidige wegenpatroon in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied zijn reeds aanwezig. De weg waaraan het onderzoeksgebied grenst komt qua ligging en oriëntatie overeen met de huidige Lessiusstraat. Centraal op het onderzoeksgebied staat een west-oost gerichte langgevelige woning die ook deels buiten de oostelijke grens van het onderzoeksgebied valt. De rest van het gebied is in gebruik als tuin die omgeven wordt door hagen en/of houtkanten.

Op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) is Brecht nauwelijks in omvang toegenomen in vergelijking met de toestand op het einde van de 18e eeuw. Het onderzoeksgebied is niet meer bebouwd en in gebruik als landbouwgrond. Er loopt een gracht over de volledige lengte van het onderzoeksgebied. De dorpskern van Brecht wordt nog steeds voornamelijk omgeven door landbouw- en weidegebied. In het zuidoosten is het aantal naaldbossen toegenomen ten gevolge van het in cultuur nemen van de heide.

De detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) geven een gedetailleerd beeld van de toestand van het onderzoeksgebied in het midden van de 19e eeuw. Het is onbebouwd en er loopt een gracht van noord naar zuid over het centrale gedeelte. Het wegenpatroon lijkt sterk op het huidige. Het onderzoeksgebied grenst in het zuiden aan chemin nr. 9. Deze weg komt overeen met de huidige Lessiusstraat. De gracht op het gebied loopt onder de weg door. verder naar het zuiden. De kerk ten westen van het onderzoeksgebied, is omringd door bebouwing. De percelen

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Brecht*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120674> (geraadpleegd op 27 maart 2017).

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Waterhoeve*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12854> (geraadpleegd op 27 maart 2017).

¹⁴ <http://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?AdvSearch=2869>

rondom het onderzoeksgebied zijn bebouwd, behalve in het noorden. De oostelijke grens van het onderzoeksgebied doorkruist de tuin rond de pastorie van Brecht van zuid naar noord.

De Popp-kaart (1842-1879) en de Atlas der Waterlopen (1877) tonen een situatie die identiek is aan de Atlas der Buurtwegen. De huidige Lessiusstraat wordt aangeduid als Spekstraet.

Op de topografische kaart van 1939 is Brecht nauwelijks in omvang is toegenomen vergeleken met de beschikbare kaarten van het midden van de 19de eeuw. Het onderzoeksgebied is onbebouwd en in gebruik als landbouwgrond. De gracht die midden 19de eeuw over het gebied liep is gedempt. Zo ook alle andere waterlopen die op de kaarten van de Atlas der Waterlopen binnen een afstand van 400 m ten oosten van de kerk voorkomen.

De luchtfoto van 1979-1990 toont een toename in bebouwing langs de Lessiusstraat en in het dorpscentrum van Brecht. Het onderzoeksgebied is onbebouwd, het centrale gedeelte is beplant met bomen. Enkel ten noorden van het onderzoeksgebied bevinden zich nog grotere stukken onbebouwd terrein. De situatie van het onderzoeksgebied bleef sinds toen onveranderd.



Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt

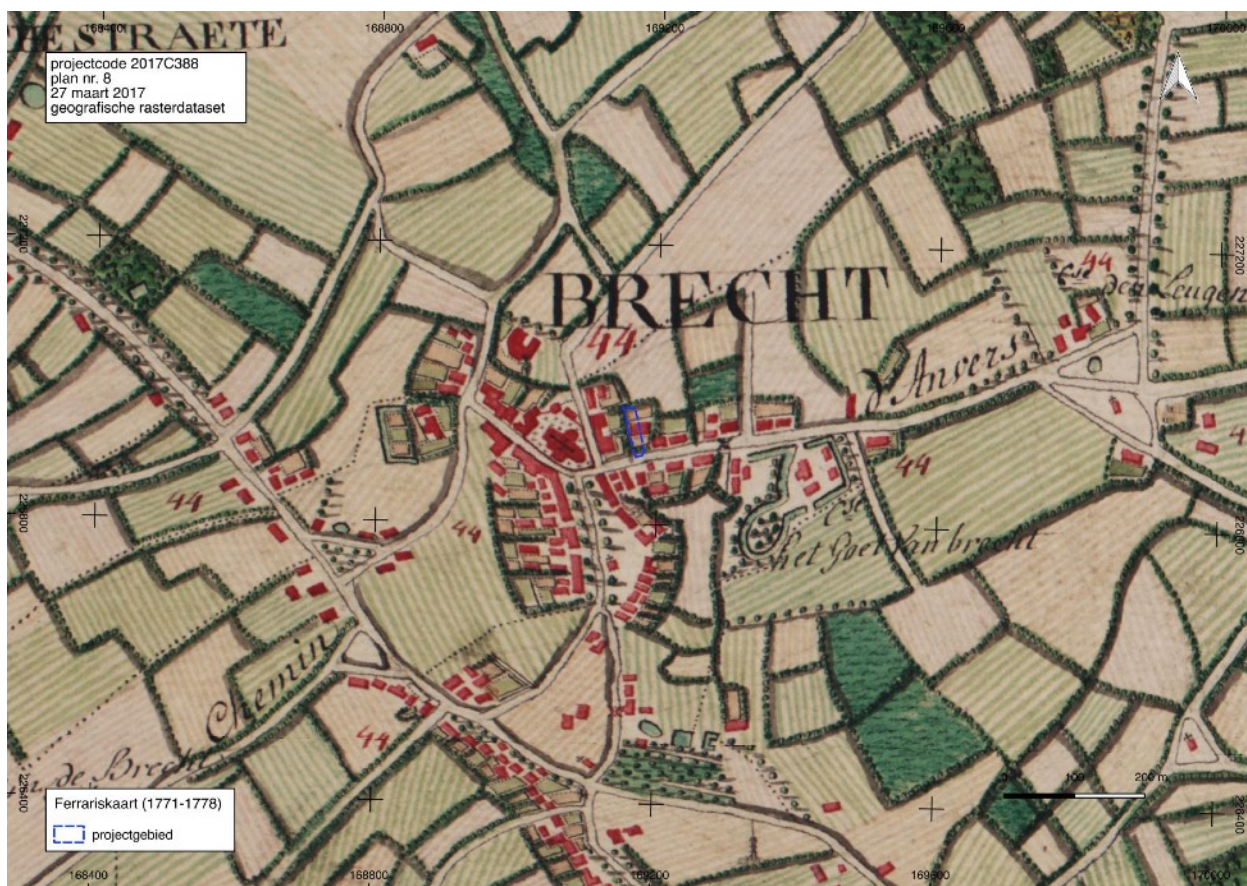


Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt

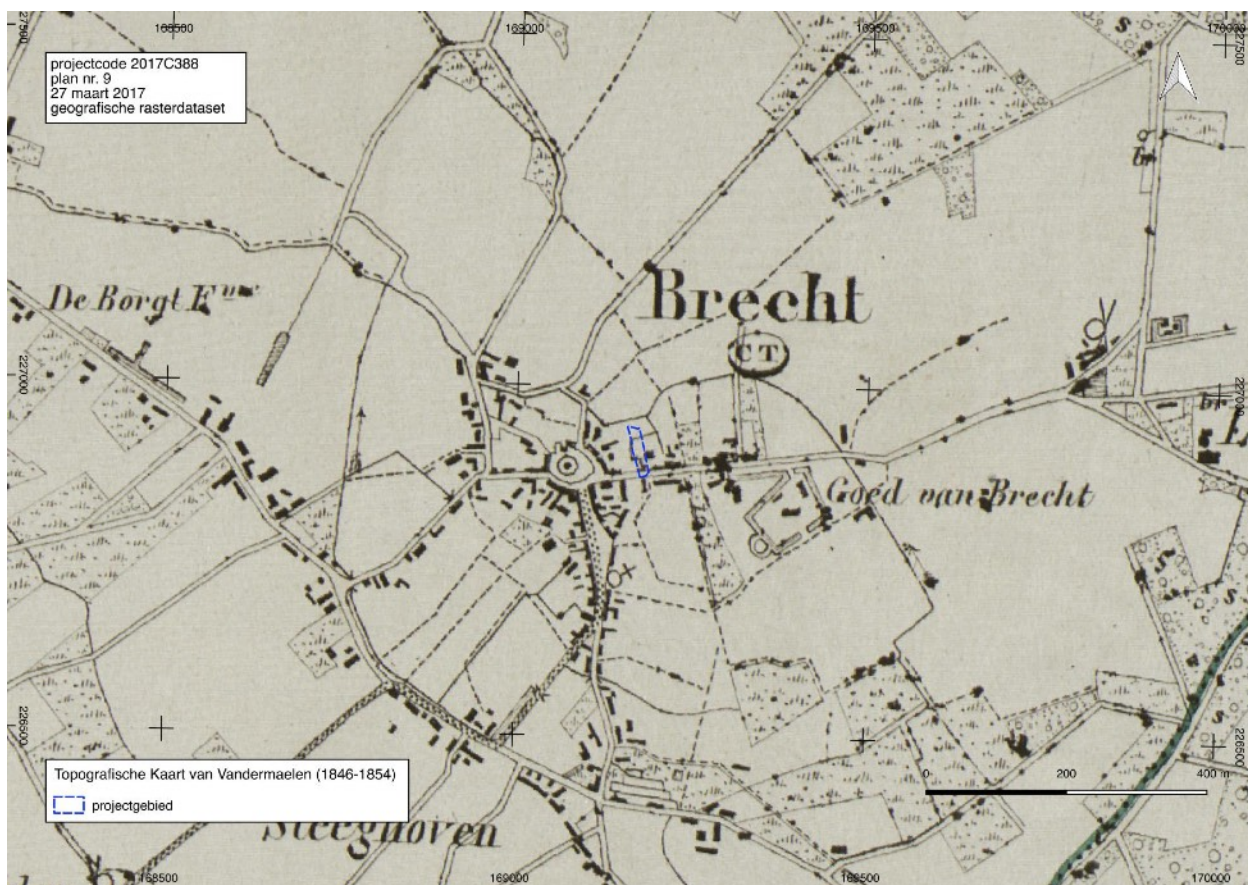


Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt

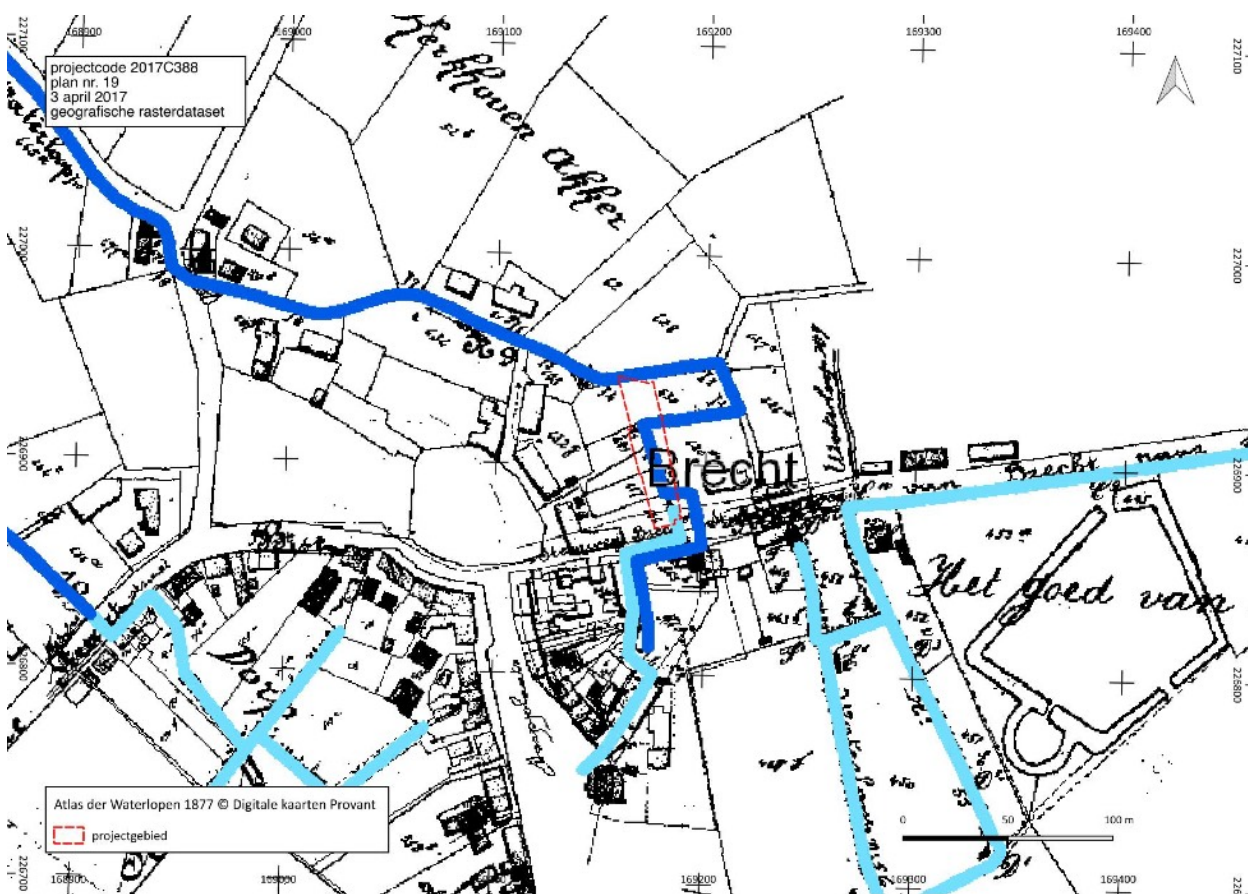


Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de Atlas der Waterlopen van 1877. © Geopunt

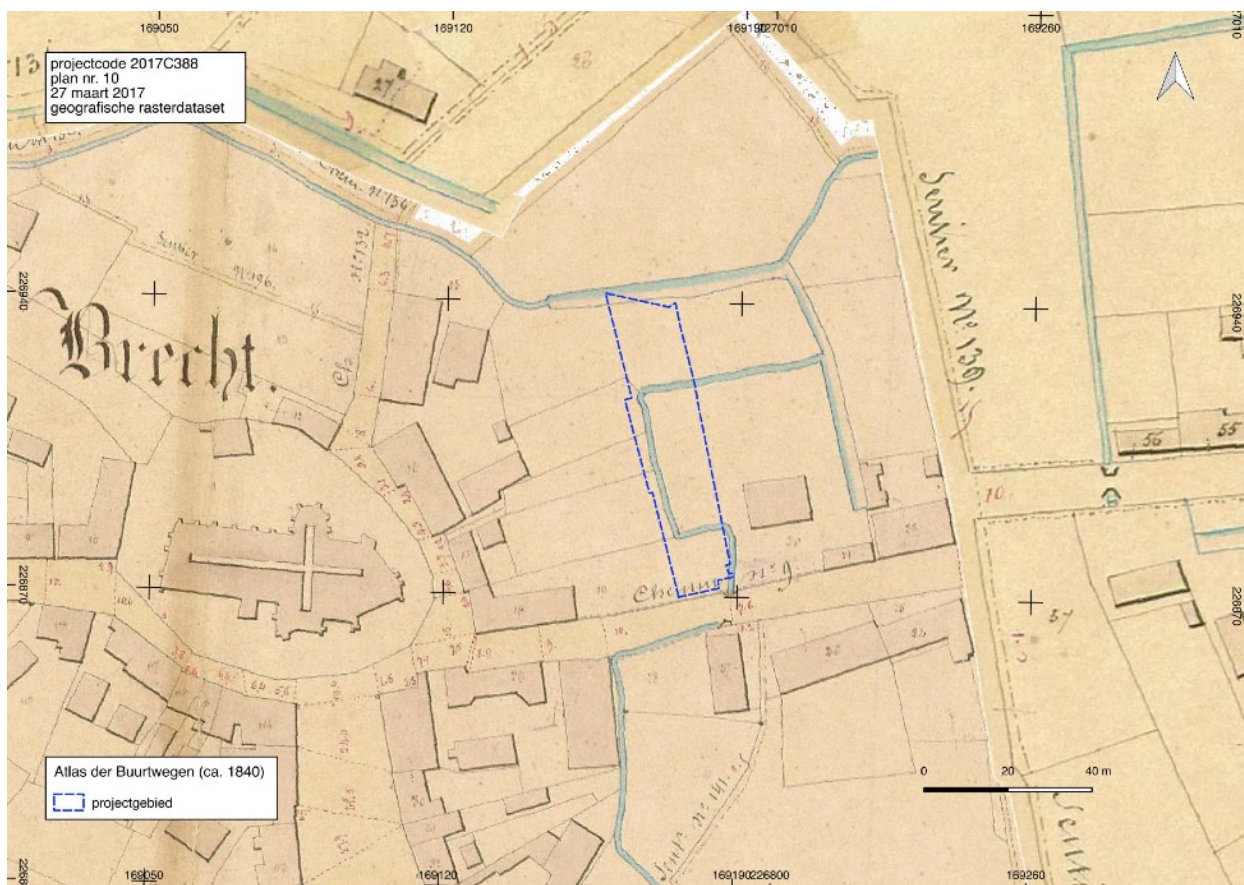


Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen. © Geopunt



Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de Popp-kaart. © Geopunt

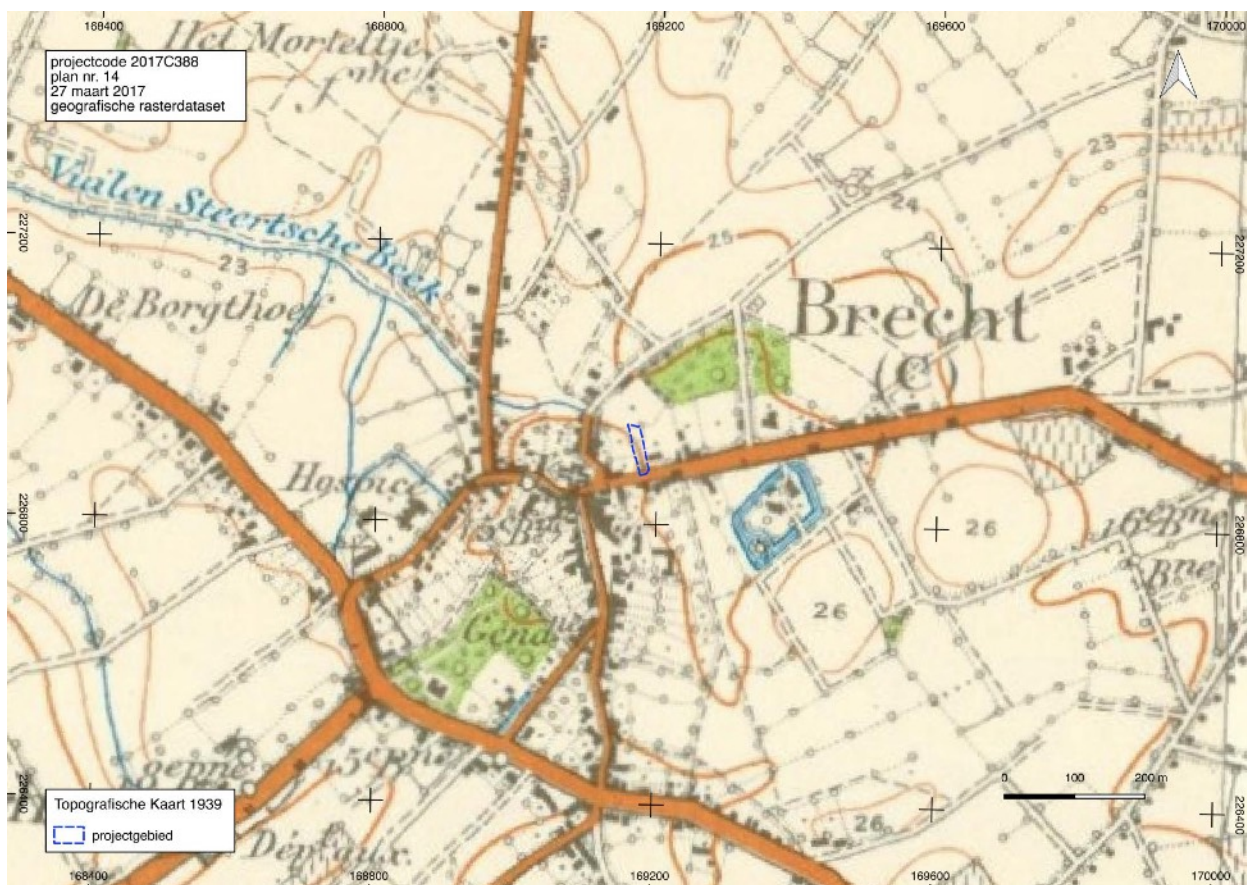


Fig. 18 Situering onderzoeksgebied op topografische kaart van 1939. © NGI & Cartesius.be



Fig. 19 Orthofotomosaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt

1.2.3 Archeologische situering



Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van het CAI toestand september 2016 in overlay op het Groot Referentie Bestand. © cai.erfgoed.net en Geopunt

In de Centrale Archeologisch Inventaris¹⁵ zijn zijn geen archeologische waarden opgenomen binnen het perceel of op korte afstand op aangrenzende percelen. Binnen een straal van 500 meter rond het onderzoeksgebied zijn drie vindplaatsen opgenomen:

- CAI ID101383: de locatie van de Waterhoeve, een omwalde hoeve op een terp. De eerste hoeve op deze locatie dateert uit de volle middeleeuwen. De huidige hoeve stamt uit de 18de eeuw. Op de Ferrariskaart en de Vandermaelenkaart wordt dit complex aangeduid als Goed van Brecht. De gracht is bewaard gebleven. De circulaire gracht in het westen kan wijzen op een vroeger gebruik als motte¹⁶.
- CAI ID101003: Ten zuiden van de Waterhoeve werden door het VIOE in 2006 een proefsleuvenonderzoek en een noodopgraving van een wegkoffer uitgevoerd. In 2008 werden gezien de positieve resultaten van het proefsleuvenonderzoek drie kijkvensters opgegraven. Bijkomend werd in 2008 een oppervlakte van ca. 5000 m² opgegraven. Het geheel van resultaten wijst op een nederzetting uit de midden ijzertijd. In totaal werden een 15-tal plattegronden en verschillende afvalkuilen aangetroffen.¹⁷

¹⁵ De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101383 *Waterhoeve* (geraadpleegd op 28 maart 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Waterhoeve*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12854> (geraadpleegd op 28 maart 2017).

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101003 *Verkaveling 'De Waterhoeve'* (geraadpleegd op 28 maart 2017); Vansweevelt & Smeets 2009.

- CAI ID 105102: in het centrum van Brecht staat de Sint-Michielskerk. In 1986 werden twee proefsleuven door de begraafplaats rond de kerk getrokken. Daarbij kwamen resten van een ouder koor en graven die dateren uit de volle middeleeuwen aan het licht. De geschreven bronnen brengen de kerk terug tot de 13de - 14de eeuw. De huidige kerk stamt uit de 15e eeuw en vervangt een ouder kerkgebouw. Tijdens WOII werd de 15de-eeuwse toren vernield, wat resulteerde in na-oorlogse restauraties.¹⁸

Binnen een straal van 1 kilometer zijn op middellange afstand vier locaties opgenomen: te beginnen in het zuidwesten en gaande naar het noorden en ten oosten van het onderzoeksgebied.

- CAI ID 112118: In de buurt van deze locatie bevonden zich twee windmolens. De Akkermolen was een houten staakmolen die op deze plaats stond in 1400. De molen werd verwoest in 1584, heropgebouwd in 1597-1610, opnieuw herbouwd in 1744, zwaar beschadigd in 1944-1945 en uiteindelijk afgebroken in 1951. Deze molen staat afgebeeld op de Ferrariskaart. Niet ver van deze molen werd in 1842 een stenen bergmolen gebouwd. Deze bestaat nog steeds, hoewel in vrij ruïneuze toestand.¹⁹
- CAI ID160060: Ten noordwesten van de dorpskern zijn in 2011 tijdens een proefsleuvenonderzoek een begraafplaats uit de ijzertijd en een nederzetting uit de Romeinse tijd aangetroffen. In totaal werden 17 grafcircels, 3 crematiegraven en 3 tot mogelijk 9 urnbegravingen uit de ijzertijd opgetekend en een aantal gebouwplattegronden, waaronder een hoofdgebouw en enkele spijkers, een waterput en greppels uit de Romeinse periode.²⁰ Bij een vervolgonderzoek in 2012 en 2013 werd een oppervlakte van 7,8 ha vlakdekkend onderzocht. De oudste vondsten bestonden uit werktuigen uit de steentijd, waaronder enkele gepolijste bijlen. Het blootgelegde grafveld werd gebruikt van de late bronstijd tot de vroege ijzertijd. Daarnaast werden ook nederzittingsresten aangetroffen. Eén hoofdgebouw dateerde uit de bronstijd. Daarnaast werden ook 30 ijzertijdgebouwen onderzocht en een groot aantal spijkers. De datering varieerde van vroege tot late ijzertijd. Sporen uit de Romeinse periode clusterden zich in de westelijke zone van het gebied. Het gaat om een 15-tal gebouwen, waaronder 10 midden-Romeinse potstalwoningen. Uit de middeleeuwen dateert een meerfasig woonerf. De resultaten van de opgraving moeten nog gepubliceerd worden.²¹
- CAI ID 100148 is de locatie van een hoeve met walgracht. Deze plek werd opgetekend op basis van mondelinge informatie. Op de verschillende historische kaarten staat er op deze locatie geen hoeve met walgracht afgebeeld.²²
- CAI ID 112117: ter hoogte van Lessiusstraat nr. 58 ligt een alleenstaande hoeve, de Leugenberg. De Ferrariskaart (1771-1778) levert een terminus ante quem voor de hoeve.²³

In de Centrale Archeologische Inventaris zijn in de buurt van het projectgebied geen locaties opgenomen in de laag gebeurtenissen.

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105102 *St.-Michielskerk* (geraadpleegd op 28 maart 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Parochiekerk Sint-Michel*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12843> (geraadpleegd op 28 maart 2017).

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 112118 *Molen van Brecht* (geraadpleegd op 28 maart 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Stenen windmolen*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12856> (geraadpleegd op 28 maart 2017); <http://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?AdvSearch=2869>; <http://www.molenechos.org/molen.php?AdvSearch=29>

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 112118, *Ringlaan* (geraadpleegd op 17 januari 2016); Van Heymbeeck 2011.

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 160060 *Ringlaan* (geraadpleegd op 28 maart 2017); Bracke e.a. (in voorbereiding).

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100148 *Hoeve familie Vanderweyden* (geraadpleegd op 28 maart 2017).

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 112117 *Hoeve de Leugenberg* (geraadpleegd op 28 maart 2017).

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de noordelijke helling van de Kempische cuesta. De cuestarug vormt de waterscheiding tussen het stroombekken van de Schelde in het zuiden en het stroombekken van de Maas in het noorden. In het Maasbekken, waartoe het onderzoeksgebied behoort, helt het land af in noordwaartse richting. Op het terrein zelf is geen markante reliëf waarneembaar. Het terreinprofiel van noord naar zuid is nagenoeg vlak met een hoogte die tussen de 25 en 26 m TAW schommelt.

De bodemkaart volgens Belgische classificatie levert geen gedetailleerde informatie over de bodemopbouw binnen het onderzoeksgebied dat zich in de bebouwde zone (OB) van het centrum van Brecht bevindt.

In de CAI zijn binnen een straal van 500 m de site van de Sint-Michielskerk die in archiefteksten reeds vermeld wordt vanaf de 14de eeuw opgenomen, evenals een omwalde hoeve, het Goed van Brecht of de Waterhoeve, die opklimt tot de volle middeleeuwen en de locatie van een nederzetting uit de midden-ijzertijd. Op grotere afstand gaat het om twee verdwenen hoeves, twee windmolens en een archeologisch onderzoek waarbij sporen werden aangetroffen van een grafveld dat dateert uit de ijzertijd, sporen van bewoning uit de Romeinse tijd en sporen van inrichting van het landschap die dateren uit de middeleeuwen .

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Op de Ferrariskaart opgemaakt in het derde kwart van de 18de eeuw is Brecht de belangrijkste bewoningskern gelegen in het centrum van een groot akkercomplex met hier en daar vochtige weilanden, bossen en verspreide gehuchten. Het akkercomplex is volledig omgeven door heidegebieden. Het onderzoeksgebied bevindt zich in de historische kern van Brecht, 100 m ten oosten van de sint-Michielskerk. De topografische kaart van Vandermaelen van het midden van de 19de eeuw toont een gelijkend beeld. Vanaf 1900 verdwijnt de heide in de ruime omgeving van Brecht stelselmatig. De topografische kaart van 1939 toont een lichte toename van de bebouwing rondom de oude dorpskern. Op de verschillende luchtfoto's vanaf 1979-1990 is een enorme toename in de bebouwing waar te nemen.

Op het centrale deel van het onderzoeksgebied staat op de Ferrariskaart de helft van een gebouw, dat voor de andere helft op het aangrenzend perceel aan de oostzijde staat. Het resterende deel van het onderzoeksgebied is in gebruik als moestuin. Met voorbehoud voor de beperkte mogelijkheden tot georeferentie van de kaart van Ferraris, is het niet uitgesloten dat zich een gebouw uit de 18de eeuw op het onderzoeksgebied bevond. Op de Atlas der Buurtwegen, de topografische kaart van Vandermaelen, de Popp-kaart en kaarten van de Atlas der Waterlopen van 1877 is het gebouw verdwenen. Wel staat op deze kaarten een gebouw, de pastorie van Brecht, onmiddellijk ten oosten van het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied is op deze kaarten in gebruik als landbouwgrond. Over het centrale gedeelte loopt een gracht. Deze negentiende eeuwse gracht is verdwenen op de topografische kaart van 1939 en dus gedempt tussen het einde van de 19de eeuw en het midden van de 20ste eeuw, net zoals alle waterlopen ten oosten van de kerk van Brecht in een straal van 400 m. Op de luchtfoto's van 1979-1990 tot heden is het onderzoeksgebied begroeid met gras en bomen.

Wat is de impact van de geplande werken ?

De onderzijde van de fundering voor de nieuwe weg wordt aangelegd op het bestaande maaiveld en de uitgraving voor de aanleg van de weg en de parkeerplaatsen reikt tot maximaal 20 cm onder het huidige maaiveld. Daardoor blijft de diepere verstoring van de bodem beperkt tot ca. 28 m² voor het graven van de plantkuilen voor de bomen en ca. 42 m² voor het graven van de sleuf voor de RWA-riolering. De plantkuilen reiken tot maximum 0,60 m -mV, de RWA-riolering tot 1,4 m -mV.

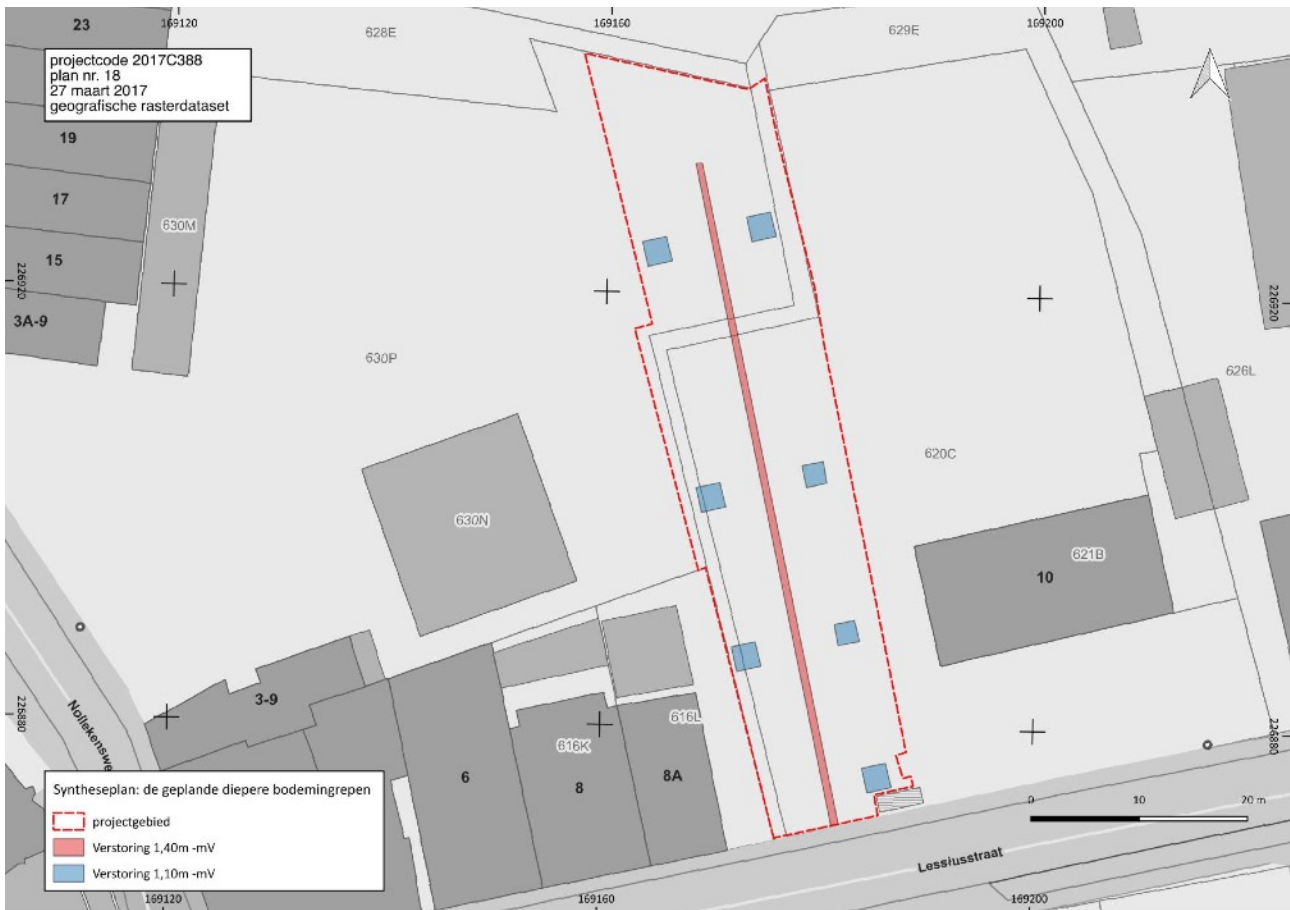


Fig. 21 Synthesepan: situering van de geplande diepere bodemingrepen op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied werd archeologisch erfgoed aangetroffen dat dateert van de midden-ijzertijd. De bewoning ter hoogte van de historische kern van Brecht gaat minstens terug tot de volle middeleeuwen.

De aanleg en het dempen van een gracht die van zuid naar noord het onderzoeksgebied doorkruiste in de loop van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw veroorzaakte zonder twijfel een zekere graad van verstoring van de bodem van het onderzoeksgebied.

De oppervlakte waarbinnen voor de geplande ontwikkeling diepe bodemingrepen zullen worden uitgevoerd en waarvoor het bureauonderzoek de afwezigheid van archeologisch erfgoed niet kan aantonen bedraagt in totaal ongeveer 70 m². Omwille van de beperkte oppervlakte waarbinnen mogelijk archeologisch erfgoed zal worden verstoord, wordt geen verder onderzoek aanbevolen.

1.2.6 Samenvatting

De initiatiefnemer plant de aanleg van een insteekweg ten westen van de Pastorij aan de Lessiusstraat. De weg zal dienst doen als toegangsweg voor de woningen die in aanbouw zijn op het achtergelegen terrein. Ten oosten van de weg zullen 15 parkeerplaatsen aangelegd worden. Aan weerskanten van de weg worden nieuwe bomen geplant. In de as van de weg wordt onder het wegdek een RWA-riolering voorzien.

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de historische kern van Brecht, 100 m ten oosten van de sint-Michielskerk. Op het centrale deel van het onderzoeksgebied staat op de Ferrariskaart van het einde van de 18de eeuw een gebouw. De rest is in gebruik als moestuin. Op de 19de-eeuwse kaarten is dit gebouw verdwenen. Wel staat op deze kaarten een gebouw, de pastorie van Brecht, onmiddellijk ten oosten van het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied is op dat moment in gebruik als landbouwgrond. Over het centrale gedeelte loopt een gracht. De negentiende-eeuwse gracht werd gedempt tussen het einde van de 19de eeuw en het midden van de 20ste eeuw. Op de luchtfoto's van 1979-1990 tot nu is het onderzoeksgebied begroeid met gras en bomen.

Binnen een straal van 500 m rond het onderzoeksgebied bevinden zich een omweld hoevecomplex gekend als de Waterhoeve of het Goed van Brecht en de kerk van Brecht die voorgangers heeft die teruggaan tot de 13de eeuw. Grenzend aan de zuidzijde van de Waterhoeve kwamen bij een proefsleuvenonderzoek talrijke sporen uit de ijzertijd aan het licht.

De bodemverstoring die door de geplande aanleg van de insteekweg zal teweeggebracht zal worden is beperkt. De onderkant van de fundering van de weg wordt aangelegd op het huidige maaiveld. Ter hoogte van de weg en de parkeerplaatsen zullen de graafwerken zich beperken tot de bovenste 20 cm onder het huidige maaiveld. Enkel de aanleg van de sleuf voor de riolering en de 7 plantvakken voor bomen zullen de bodem diep verstoren. Omwille van de beperkte oppervlakte waarbinnen mogelijk archeologisch erfgoed zal worden verstoord, wordt geen verder onderzoek aanbevolen.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

ANNAERT R. 2007: Enkele nieuwe ijzertijdsites in het Antwerpse, Lunula. *Archaeologia protohistorica* XV, p. 107-111.

BOGEMANS F. 2005. Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart, kaartblad 2-8 Meerle-Turnhout. Brussel.

BOGEMANS F. 2005 & 2008. Legende Overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen.

BRACKE M., MESTDAGH B., SCHELTJENS S. & WYNS G. (in voorbereiding), Archeologische opgraving Brecht AZ Ringlaan (prov. Antwerpen). Basisrapport (conceptversie).

VAN RANST E. & SYS D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

VANSWEEVELT J. & SMEETS M. 2009: Nederzettingssporen uit de midden ijzertijd te Brecht-De Waterhoeve (Brecht, provincie Antwerpen, België), Lunula. *Archaeologia Protohistorica* XVII, p. 165-168.

Digitale bronnen

AGIV. AGENTSCHAP VOOR GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN

<https://www.agiv.be>

BODEMVERKENNER

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

CARTESIUS

<http://www.cartesius.be>

CARTOWEB

www.cartoweb.be, www.ngi.be

CENTRAAL ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

DATABANK ONDERGROND VLAANDEREN.

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

GEOPORTAAL

<https://geo.onroenderfgoed.be>

GEOPUNT VLAANDEREN

<http://www.geopunt.be/kaart>

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË

<https://www.kbr.be/>

MOLENECHOS

<http://www.molenechos.org/>

ONDERZOEKSBALANS ARCHEOLOGIE

<https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

<https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaaltijden/archeodistricten/kempen>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1/10.000 © NGI
- Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2016. © Geopunt
- Fig. 4 plan 15 Dwarsprofielen. © IGEAN Dienstverlening
- Fig. 5 plan 16 Dwarsprofielen. © IGEAN Dienstverlening
- Fig. 6 plan 17 Inplantingsplan. © IGEAN Dienstverlening
- Fig. 7 Plan 3. Hoogteverloop van het terrein van noord naar zuid. © Geopunt Vlaanderen (27 maart 2017)
- Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM LIDAR_DHMV_II_DTM_RAS_1M met in overlay de waterlopen zoals op genomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2016. © Geopunt
- Fig. 9 Het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © Databank Ondergrond Vlaanderen
- Fig. 10 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © Databank Ondergrond Vlaanderen
- Fig. 11 Het onderzoeksgebied op de quartiarageologische kaart. © Databank Ondergrond Vlaanderen
- Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt
- Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt
- Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt
- Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen. © Geopunt
- Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de Popp-kaart. © Geopunt
- Fig. 17 Situering onderzoeksgebied op topografische kaart van 1939. © NGI & Cartesius.be
- Fig. 18 Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt
- Fig. 19 Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt
- Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van het CAI toestand september 2016 in overlay op het Groot Referentie Bestand. © cai.erfgoed.net en Geopunt
- Fig. 21 Syntheseplan: aanduiding van de verstoorde zones op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

Projectcode 2017C388 Plannenlijst							
nr. Plan	Type plan	Onderwerp	ontwerp datum	schaal ontwerp	aanmaakwijze	aanmaakdatum	geraadpleegde versie
1	Topografische kaart	situering projectgebied	onbekend	1:1	digitaal	27-03-2017	cartoweb.be V1.1 ©NGI
2	Groot Referentie Bestand	situering projectgebied	onbekend	1:1	digitaal	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen
3	Doorsnede	Profiel Terrein	onbekend	1:20.000	digitaal	27-03-2017	Geopunt Vlaanderen
4	Digitaal Hoogtemodel	DHM LIDAR DHMV_IL_DTM_RAS_1M	onbekend	onbekend	digitaal	27-03-2017	©AGV
5	Tertiairgeologische kaart	situering projectgebied	tussen 1998 en 2001	1:50.000	analoog	27-03-2017	Databank Ondergrond Vlaanderen
6	Quartairegeologische kaart	situering projectgebied	onbekend	1:200.000	analoog	27-03-2017	Databank Ondergrond Vlaanderen
7	Bodemkaart	bodemkaart volgens Belgische Classificatie	onbekend	onbekend	digitaal	27-03-2017	Databank Ondergrond Vlaanderen
8	Historische kaart	Ferriskaart - Kabinetkaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik	1771-1778	onbekend	analoog	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen: gescande Ferriskaart, exemplaar KBR. De kaarten werden georeferend in september 2013 op de toen meest recente versie van het GRB.
9	Historische kaart	Vandermaelen	1846-1854	1:20.000	analoog	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen
10	Historische kaart	Buurtwegen	ca. 1846	1:3.000	analoog	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen: de analoge atlanten (overzichtsplannen, detailplannen) werden ingescand aan 300 dpi waarbij de kleurechtheid zoveel mogelijk bewaard werd. De beelden werden bij benadering georeferend t.o.v. het Lambert 72-coördinaatsysteem (affine transformatie), vervolgens uitgeknipt op basis van plancontour en tenslotte geassembleerd (gemozaïek) tot een overzicht van overzichtsplannen en detailplannen voor heel Vlaanderen.
11	Historische kaart	Popp	1842-1879	onbekend	analoog	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen
12	CAI-kaart	CAI vondstlocaties	december 2016	1:1	digitaal	27-03-2017	cal.erfgoed.net
13	Historische kaart	Ferriskaart - Kabinetkaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik	1771-1778	onbekend	analoog	27-03-2017	georeferende rasterdataset ©Geopunt Vlaanderen: gescande Ferriskaart, exemplaar KBR. De kaarten werden georeferend in september 2013 op de toen meest recente versie van het GRB.
14	Historische kaart	Topografische kaart	1939	1:20.000	analoog	27-03-2017	cartesius.be
15	Bouwplan	Dwaarsprofielen	2016	1:50	digitaal	27-03-2017	IGEAN Dienstverlening
16	Bouwplan	Dwaarsprofielen	2016	1:100	digitaal	27-03-2017	IGEAN Dienstverlening
17	Bouwplan	Inplantingsplan	2016	1:250	digitaal	27-03-2017	IGEAN Dienstverlening
18	Synthesepan	Aanduiding van de verstoorde zones op het Groot Referentie Bestand	2016	1:1	digitaal	30-03-2017	Geopunt Vlaanderen

ARCHEOLOGISCHE PERIODES IN VLAANDEREN

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
laat		3700 - 3000 v. Chr.	
finaal		3000 - 2000 v. Chr.	
metaaltijden	bronstijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr
		midden	500 - 250 v. Chr
		laat	na 250 v. Chr
Romeinse tijd	vroeg	1 ^{ste} eeuw	
	midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw	
	laat	4 ^{de} eeuw	
middeleeuwen	vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw	
	volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw	
	laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw	
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.